

ΤΟΠΩΝΥΜΙΚΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ι. ΛΟΥΜΑ

Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Ξανθουδίδου δημοσιευθέντα¹ συμβόλαια ἐκ τῆς Μονῆς Ἀρετίου, ἀπαντᾶται ἐνιαχοῦ² τοπωνύμιον Λοῦμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε μετόχιον τῆς Μονῆς. Τὸ μετόχιον τοῦτο ἀπετέλεσε τὸν πυρῆνα τῶν νῦν ὑπαρχόντων ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης χωρίων Ἐπάνω καὶ Κάτω³ Λοῦμα(ς), ἐπαρχίας Μεραμβέλλου, τὰ ὁποῖα, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, μετὰ τῶν πλησιοχώρων Σκοινιάς, Δωριές, Καρύδι, δὲν ὑφίσταντο ἐπὶ Ἐνετοκρατίας, ἀλλ' ὄντα μετόχια τῆς Μονῆς, συνωκίσθησαν «κατὰ μικρὸν ἐκ τῶν παροίκων, καλλιεργητῶν, ἐνοικιαστῶν καὶ δούλων τοῦ μοναστηρίου», ὡς εἶκασεν ὁ Ξανθουδίδης⁴, ἀπέτελεσαν δὲ χωρία μόνον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας⁵.

Τοπωνύμιον Λοῦματα, ἔξ ἄλλου, ἀνευρίσκομεν ἐν Ἀρχάναις ἐπὶ θέσεως ὕδατοβριθοῦς, νοτίως τῆς κωμοπόλεως, πιθανώτατα δὲ συστηματικώτερα ἔρευνα θέλει φέρει εἰς φῶς καὶ ἕτερα συνώνυμα ἐν Κρήτῃ.

Ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων ἀπαντῶμεν ἔξω τῆς Κρήτης τοπωνύμιον Λοῦμα(ν) ἐν Κύπρῳ. Ὡσαύτως Λοῦμα καλεῖται ἐν Καρπάθῳ θέσις βουνοῦ παρὰ τῇ κώμῃ Ὀλυμπος⁶, ἐὰν δὲ καὶ ἀλλαχοῦ ἀπαντᾶ οὕτω, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν.

Ἡ λέξις λοῦμα⁷ ἐκ τοῦ λούω, τῇ προσθήκῃ εἰς τὸ ρηματικὸν

¹) Περ. Χριστιανικὴ Κρήτη, Α' τευχ. ΑΒ' σελ. 1 - 377.

²) Αὐτόθι, ἐν σελ. 253, «κάτω λουμα εἰς τὰ μαχίδια», σελ. 256 «τοῦ καλογέρου στὸ μετόχι λούμα», σελ. 276 «χοράφι στὸ λουμα» καὶ σελ. 278 «τὰ ράδεγα τοῦ σκουρά καὶ τοῦ λουμάτου».

³) Ἡ διάκρισις εἰς Ἐπάνω καὶ Κάτω Λοῦμα εἶναι παλαιότερα (Χριστιανικὴ Κρήτη, ὡς ἀν., σελ. 253 «κάτω λουμα εἰς τὰ μαχίδια»).

⁴) Χρ. Κρήτη, ὡς ἀν., σελ. 48.

⁵) Ὁ Ξανθουδίδης συμβουλευθεὶς Ἐνετικούς πίνακας δὲν ἀνεῦρε ταῦτα ὑπάρχοντα ἐπὶ Ἐνετοκρατίας. Φαίνεται ὅτι παρῆλθεν ἀρκετὸς χρόνος, μέχρις οὔτου τὰ μοναστηριακὰ ταῦτα μετόχια μεταβληθῶσιν εἰς χωρία, καθ' ὅσον οὔτε εἰς τοὺς Τουρκικοὺς φορολογικοὺς πίνακας τοῦ 1671 (Ν. Στρυρινίδου, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῆς Τουρκοκρατίας ἐν Κρήτῃ, Κρητικὰ Χρονικά, Α' σελ. 84 - 122) σημειοῦνται ὡς ὑφιστάμενα.

⁶) Πληροφορίαι ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, πρὸς τὸν διευθυντὴν τοῦ ὁποίου κ. Ἀνθιμον Παπαδόπουλον, παραχωρήσαντα εὐγενῶς ταύτας πρὸς ἡμᾶς ἐκφραζομεν ἐντεῦθεν χάριτας.

⁷) Καὶ λοῦ - σμα. Πρβλ. τὸ σχῆμα κρούω - κρούμα καὶ κρούσμα.

θέμα τῆς συνήθους παραγωγικῆς καταλήξεως —μα⁸ [λοῦ - μα], ἦτο ἤδη ἐν χρήσει παρὰ Βυζαντινοῖς, ἐσήμαινεν δέ :

1) Τὴν πράξιν τοῦ λούεσθαι, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς λούσεως, τὸ λουτρόν, τὸ λούσιμον⁹, τὸ «λοῦσμα»¹⁰ ὡς ἐλέγετο ταυτοσήμως, σημασία, ὑπὸ τὴν ὁποίαν καὶ σήμερον λέγεται ἐν Κύπρῳ¹¹.

καὶ 2) Αὐτὸν τοῦτον τὸν τόπον, ἐν ᾧ λούεται τις, τὸν λουτρόν, τὸν λουτροῶνα¹², συνήθως παρὰ Βυζαντινοῖς¹³, ἐν χρήσει μετὰ τῶν ταυτοσήμων «λουτροῶς» καὶ «λουτροῶν», πολλάκις ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ κειμένῳ¹⁴.

Ἡ λέξις αὕτη ἀπαντᾶται καὶ κατὰ τὸ καθ' ἡμᾶς, ἐν Στερεῶ Ἑλλάδι¹⁵, ὑπὸ τὴν σημασίαν τῆς ἰλῆος, ἐν Κρήτῃ δέ¹⁶, τοῦ λασπώδους καὶ

⁸) Περὶ ταύτης ἴδε καὶ Γ. Χατζιδάκιν, Μεσ. καὶ Νέα Ἑλληνικά, Α', σελ. 417.

⁹) Sophocles, Greek Lexicon ἐν λέξει λούσμα σελ. 722: λούμα - τος = baptism, λούσμα, λουτρόν, βάπτισμα. Ἴδε προχειρῶς ἐν τῷ Συναξαρίῳ Μαξίμου ἐπισκόπου Κυθήρων, (Βίοι Ἁγίων ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς γλώττης ἦτοι ἐκ τῶν Συναξαρίων (sic) μεταφρασθέντες παρὰ Μαξίμου ταπινῶ (sic) ἐπισκόπου Κυθήρων εἰς κοινήν ὠφέλειαν νεωστὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας τε καὶ διορθώσεως μετατυπωθέντες, Ἐνετίησι 1680) ὅπου ἐν τῇ 31ῃ Αὐγούστου σελ. τκζ' γράφεται «καὶ κάποιοι φιλόθεοι συναχθέντες ἐζήτησαν τοῦ πατρικίου νὰ κάμνουσιν ἓνα λοῦμα μίαν φορὰν τὴν ἐβδομάδα».

¹⁰) Sophocles ὡς ἂν. ἐν τῇ λέξει.

¹¹) Ἄρχ. Ἱστορ. Λεξικοῦ Ἀκαδ.

¹²) Καὶ σήμερον διὰ τῶν συνωνύμων λουτρό, μπάνιο (ἐκ τοῦ ἰταλ. bagno <λατ. balneum <ἀρχ. ἑλλ. βαλανεῖον: Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς Ν. Ἀνδριώτῃ ἐν τῇ λέξει) δηλοῦται τὸ μὲν ἢ λούσις, τὸ δὲ ὁ λουτήρ καὶ ὁ τόπος ἔνθα δύναται τις νὰ λουσθῇ.

¹³) Ὁ Φαίδων Κουκουλές, Τὰ λουτρά παρὰ Βυζαντινοῖς ἐν ΕΕΒΣ, ΙΑ', σελ. 201, ἀναφέρει ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους τὸ λουτρόν ἐκαλεῖτο καὶ λοῦ(σ)μα. Ἐπίσης ὁ Du Cange ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ (σελ. 827) ἐξηγεῖ λοῦμα, τὸ = balneum καὶ παραπέμπει εἰς Κωδιόν, Πάτρια Κων)πόλεως καὶ Μάξιμον ἐπισκ. Κυθήρων (ὡς ἂν.), ὁ δὲ Sophocles ἐν λέξει λούσμα (σ. 722) ἀναγράφει καὶ τὴν δευτέραν ταύτην σημασίαν ἐξηγῶν bath, bathing room.

¹⁴) Οὕτω ἐὰν λάβωμεν τὰς παραπομπὰς τοῦ Du Cange, θὰ εὗρωμεν εἰς Κωδιόν, Bonn. Περὶ ἀγαλμάτων, στηλῶν κλπ., σελ. 51, 9 «καὶ διερχομένης ἐκεῖσε ἐφ' ἵππῳ ἐν τῷ λούματι τῶν Βλαχερνῶν» καὶ ἐν τούτῳ χρήσιν ταυτοσήμως τῶν λέξεων λουτροῶς —όν (σελ. 14, 8, σελ. 188, 21 κ. ἀλλαχοῦ) καὶ εἰς Μάξιμον ἐπισκοπον Κυθήρων (ὡς ἂν) σελ. τκη' «ἐθέσπισαν μὲ χρυσόβουλον λόγον νὰ δίδεται σολέμνιον κάθε χρόνον εἰς τὸ τοιοῦτον λοῦμα» καὶ σελ. τκζ' «ὁ πατρικίος μέλλωντας νὰ ἀποθάνῃ ἀφίνει τοῦτο τὸ λοῦμα», καὶ ἐν ταύτῳ σελ. τκζ' «ἤκαμε καὶ ἓνα λουτρόν μικρότατον ὑποκάτω εἰς τοῦτο».

¹⁵) Ἄρχ. Ἱστορ. Λεξ. Ἀκαδ.

¹⁶) Σπανίξει.

ύγροῦ γενικῶς τόπου, σημασίας ὑπὸ τὰς ὁποίας, καθ' ἡμᾶς, σημαίνεται ἐν τοῖς ἀνωτέρω τοπωνυμίοις. Ἡ περίεργος αὕτη σημασία, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ λέξις, καθ' ὅσον πιστεύομεν, προῆλθε βάσει τῶν ἀκολουθῶν ἐννοιολογικῶν ἐξελίξεων: Ἐκ τῆς πρώτης σημασίας, κατέληξε «λοῦμα» νὰ σημαίνει οὐχὶ μόνον τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ λούεσθαι, τὴν λοῦσιν δηλονότι, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπολειπόμενον τῆς λούσεως ὕδωρ¹⁷, τὸ ὁποῖον καὶ ἐξεχέετο μετὰ τὴν λοῦσιν, ὡς συνέβαινε παλαιότερον¹⁸ καὶ συμβαίνει πολλαχοῦ εἰσέτι καὶ σήμερον, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ὅπου ἐσχημάτιζε ρυακίδια, σταθμεῦον δὲ ἰλύν. Τὴν σχηματιζομένην ἰλὺν ἐκ τῆς ἐκχύσεως τοῦ «λούματος» ἐκάλεσαν καὶ αὐτὴν «λοῦμα», ἡ ὀνομασία δὲ αὕτη ἐπεξετάθη ὡς δηλωτικὴ παντὸς εἴδους ἰλύος, κατόπιν δὲ καὶ ὁ τόπος, εἰς τὸν ὁποῖον ἔνεκα τῆς πληθώρας τοῦ ὑπάρχοντος ὕδατος εἴτε ἐκ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, σχηματίζεται ἰλύς, ἐν γένει δὲ πᾶς τόπος, ὑγρὸς καὶ βαλτώδης, διασχιζόμενος ἢ μὴ ὑπὸ ρυακιδίων ἐκλήθη καὶ οὗτος «λοῦμα». Ἡ τοιαύτη σημασία εἶναι, ὡς φαίνεται, ἀρκούντως παλαιά¹⁹, πιστεύομεν δέ, ὅτι τὰ ὁμώνυμα τοπωνύμια, ἐκ ταύτης, ὡς ἀνωτέρω ἠρμηνεύσαμεν ταύτην, προῆλθον, σημαίνοντα τόπον ὑγρὸν καὶ βαλτώδη.

Τοιαύτη λέξις ὑπὸ τὴν προμνησθεῖσαν σημασίαν, ὑπάρχει ὄντως σήμερον ἐν τῇ Κρητικῇ διαλέκτῳ, οὐχὶ πάντως οὔσα ἐν εὐρείᾳ χρήσει. Οὕτως ἐν Βιάννῳ λέγεται ὁ στίχος:

*Κοιμᾷτ' ὁ ἥλιος στὰ βουνὰ κι ἡ πέροδικα στὸ λοῦμα*²⁰.

Ἐνθα «λοῦμα» σημαίνει ὅ,τι καὶ ἐν τοῖς τοπωνυμίοις, βάλτον, βαλτότοπον. Ὁ Νίκος Καζαντζάκης, εἰς τὴν «Ὀδύσειαν», χρησιμοποιοεῖ καὶ οὗτος τὴν λέξιν, ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς ἰλύος, κακῶς δ' ἐπεκρίθη, εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦλάχιστον, ὅτι ἐχρησιμοποίησεν λέξεις

¹⁷) Πρβλ. πλύνω - πλῦμα, ἀπόπλυμα (= τὸ ἀπομένον τῆς πλύσεως ὕδωρ). Φρ. «χῦσε τὸ πλῦμα».

¹⁸) Κατὰ πληροφορίαν ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου (ΤΑΗ, κῶδιξ 107, σελ. 179) ὑπῆρχεν ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐν Ἡρακλείῳ (Κιζιλ Τάμπια) ρυακίσκος σχηματισθεὶς ἐκ τῶν ἐκχεομένων σαπουνονέρων καὶ ἀποπλυμάτων.

¹⁹) Κατὰ Liddell - Scott - Κωνσταντινίδου, Γ' σελ. 59 λοῦμα = ὕδωρ, ρύσξ καὶ παραπέμπει εἰς Ἑλληνικά Ἐπιγράμματα (ἐκδοσις Kaibel) 963, 6. Ἐπίσης κατὰ τὸ Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλλην. γλώσσης ἐκδ. Δημητράκου τόμ. Ε' ὑπάρχει ταυτόσημον λῆμμα ἐν τῇ λέξει ἢ παραπομπῇ δὲ γίνεται εἰς Ἑλλην. Ἐπιγράμματα, 903, 2. Τὸ χωρίον τοῦτο κατέστη ἀδύνατον νὰ ἐξεύρωμεν. Τὸ παρ' Ἡσυχίου, καθ' ὃ «λούματα· τα τῶν πτισσομένων κριθῶν ἄχυρα. Κύπριοι», ἴσως νοσεῖ.

²⁰) Ἀρχ. Ἱστορ. Λεξ. Ἀκαδ.

ἀνυπάρχτους, ὑπὸ κριτικοῦ²¹, ὁ ὁποῖος σὺν ἄλλαις ἐθεώρησεν ὡς μὴ ὑπάρχουσαν καὶ τὴν παρὰ Καζαντζάκη λέξιν *λοῦμα* = λάσπη.

Δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ, ὅτι διὰ τοῦ «*Λοῦμα*» ὡς τοπωνυμίου πιθανῶς νὰ σημαίνεται προϋπάρχον λουτρὸν ἐν τῇ θέσει, ἐφ' ὅσον τοιοῦτον τι ἐσήμαινε παρὰ Βυζαντινοῖς. Ὅμως μία τοιαύτη ἐκδοχὴ ἐξασθενεῖ πῶς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐν Κρήτῃ ἐν τοπωνυμίοις πρὸς δῆλωσην προϋπάρχοντος λουτροῦ, χρησιμοποιεῖται τὸ σύνηθες «*Λουτρό*»²², ἢ ἄλλο τι συναφές²³, οὐδέποτε δὲ «*Λοῦμα*», λέξις, ἢ ὁποία σπανιωτάτη ὡς προσηγορικόν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἰδιώμασι, οὕτω καὶ ἐν Κρήτῃ οὐδόλως λέγεται ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ λουτροῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τοῦ ὅ,τι λουτρῶνες (= *λούματα*), δὲν εἶναι ἀπολύτως εὐχερὲς νὰ ὑπῆρχον εἰς τοὺς τόπους τοὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα σήμερον «*Λοῦμα*».

Ἀπομένει εἰσέτι ἡ πληροφορία ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας, ὅτι ἡ λέξις χρησιμοποιεῖται ἐν Καρπάθῳ ἐπὶ θέσεως βουνοῦ²⁴. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀναιρέσῃ τὰ ἤδη λεχθέντα, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ἐκ τῆς τοπικῆς ἐπεκτάσεως τὴν ὁποίαν λαμβάνουσιν ἔνεκα τῆς λήθης τῶν πλησιοχώρων καὶ τῆς αἰτίας τῆς γενέσεως τοῦ τοπωνυμίου καὶ ἐκ τῆς συνεχοῦς φθορᾶς, τὰ πλεῖστα τῶν τοπωνυμίων οὐδὲν εἶναι πλέον εἰμὴ λέξεις ἀποβολουῦσαι πᾶν νοηματικὸν περιεχόμενον, διατηρούμεναι δὲ ἐν χρήσει διὰ τῆς συνεχοῦς παραδόσεως, πρὸς τοπικὸν καθορισμὸν καὶ οὐδὲν ἄλλο.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω, θὰ ἠδυνάμεθα ἤδη νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἄγνωστον καὶ ἀδιανόητον μέχρι τοῦδε λέξιν «*λουματέα*», τῆς ὁποίας χρῆσιν ποιεῖται ὁ Σαχλίκης²⁵, ἐν τῷ στίχῳ 209 τῆς «Ἀφηγήσεως» :

νά πες ἀγρίμια κνηγοῦν καὶ λουματέαν δομιάζουν.

Ὁ στίχος δὲν κατενοήθη ὑπὸ τοῦ Παπαδημητρίου, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ

²¹) Ὁ Μάρκος Ἀυγέρης κρίνων τὴν «Ὀδύσειαν» ἐν «Νέα Ἑστία», ΚΣΤ' σελ. 1347, ἀμφισβητεῖ παντάπασι τὴν ὑπαρξιν τοιαύτης λέξεως ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην.

²²) Λουτροὸ χωρ. ἐν Σφακίοις, τὸ ὁποῖον ὡς πληροφορεῖ ὁ Νουχάκης (Κρητικὴ Χωρογραφία, σελ. 226), «ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τῶν γενομένων ἐν αὐτῇ λουτρῶν ὡς δεικνύουσι πολλὰ λείψανα λουτήρων εἰς οὓς διωχετεύετο τὸ πρὸ λούσιν ὕδωρ ἐκ τῆς ὑπερκειμένης Ἀνωπόλεως».

²³) Λούτρα χωρ. ἐπαρχίας Ρεθύμνης καὶ τοπωνύμιον ἐν Τυλίσσῳ, Λουτρες ἐν Κυδωνία, Παλιόλουτρα ἐν Ἀγίῳ Βασιλείῳ, Λουτράκι δύο χωρία ἐν Βιάννῳ καὶ ἀνά ἐν ἐν Ἀγ. Βασιλείῳ καὶ Κυδωνία κλπ. Πρβλ. καὶ ὅσα ἐν περ. Κρητικῇ Ἑστία, τόμος Α', τεῦχος 3 σελ. 11 καὶ τεῦχος 4 σελ. 13.

²⁴) Ὡς ἀνωτ.

²⁵) Σαχλίκη, Ἀφήγησις Παράξενος, ἐπιμελεία Σ. Παπαδημητρίου, Ὁδησός, 1896.

λεξιλογίῳ²⁶, ἀγνοεῖ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως γράφων, «λουματέα, ἢ εἰς τὴν ἔκφρασιν «λουματέαν ὀρμιάζουν» κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γένους θηλυκοῦ». Καθ' ἡμᾶς ἡ λέξις δέον νὰ συναφθῆ πρὸς τὸ «λοῦμα», σημαίνει δὲ τόπον βρίθοντα «λουμάτων», τουτέστι τόπον ὑγρὸν καὶ λασπώδη, εἶναι δὲ οὐχὶ γένους θηλυκοῦ, ὡς θεωρεῖ ὁ Παπαδημητρίου, ἀλλ' ἀρσενικοῦ, συντιθεμένη ἐκ τοῦ «λοῦμα» καὶ τῆς παραγωγικῆς καταλήξεως —έας, σημαίνουσης πλῆθος, ἀφθονίαν, τοῦ ἐν τῷ θέματι σημαυνομένου. Ἡ κατάληξις αὕτη οὐδὲν εἶναι εἰμὴ ἡ πρωταρχικὴ μορφή²⁷ τῆς συνήθους ἐν Κρήτῃ καταλήξεως τοπωνυμίων —ιάς, ἡ ὁποία σημαίνει τὸ αὐτό²⁸. Λουματέας ὄθεν καὶ οὐχὶ λουματέα, παρ' ὅτι τοιαύτη λέξις ἢ συνώνυμον τοπωνύμιον, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, δὲν διεσώθη παρ' ἡμῖν, ἐσήμαινε κατὰ τὰ ἀνωτέρω τόπον γέμοντα λουμάτων.

Παρὰ ταῦτα οἱ στίχοι 208 - 209 :

(ὁ) εἰς τὸν ἄλλον δὲν γροικοῦν κι ἀνάκουτα φωνάζουν,
νά 'πες ἀγρίμια κυνηγοῦν καὶ λουματέαν ὀρμιάζουν,

παραμένουσι εἰσέτι γριφώδεις. Τῶν στίχων τούτων, ὑπὸ πᾶσαν ἐπιφύλαξιν δίδομεν κατωτέρω τὴν καθ' ἡμᾶς ἐρμηνείαν : Ὁ ἕνας τὸν ἄλλον δὲν γροικοῦν κτλ. ὥστε λέγεις ὅτι κυνηγοῦν ἀγρίμια καὶ ὀρμιάζουν, ἤτοι ρίπτουσι τὴν ὀρμιάν²⁹, εἰς τόπον βαλτώδη, πλήρη λουμάτων, πρὸς σύλληψιν ἴσως ἐγγέλων ἢ διὰ τι ἄλλο.

II. Ρ Ο Υ Μ Α

Ταυτόσημον σχεδὸν καὶ γλωσσικῶς ἀνάλογον πρὸς τὸ «Λοῦμα», ὑπάρχει τὸ σύνηθες ἐν Κρήτῃ τοπωνύμιον «Ροῦμα»³⁰. Ἐτυμολογικὴ σχέσις πρὸς τὸ «Λοῦμα», ὡς θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ³¹ δὲν ὑφί-

²⁶) Σ α χ λ ί κ η, ὡς ἀν. σελ. 247.

²⁷) Περὶ ταύτης ἴδε Γ. Χ α τ ζ ι δ ά κ η, Μεσ. καὶ Νέα Ἑλληνικά, Β' σελ. 457 καὶ περ. Ἀθηνᾶ, Ε' σελ. 495 καὶ ἐξῆς.

²⁸) Οὕτω Χαλικιάς = τόπος βρίθων χαλίκων, Ἀστυρακιάς = τόπος ἐν ᾧ ἀφθονεῖ εἶδος φυτοῦ καλούμενον στύραξ, Ἀχεντριάς = τόπος πλήρης ἐχιδνῶν, Πλατανιάς κτλ. Ἐν Δυτικῇ Κρήτῃ ἡ τοιαύτη κατάληξις συνήθως ἀπαντᾶται ὡς —έ(ς). Π.χ. Πλατανές, Ἀζωγυρὲς κτλ.

²⁹) Σ κ α ρ λ ά τ ο υ Β υ ζ α ν τ ί ο υ, Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης Β' σελ. 947 ὀρμιὰ = τριχιά διὰ ψάρευμα. Ἡ ὀρμιὰ ἐκ τοῦ ἀρχ. ὄρμος καλεῖται καὶ ὀρμίδι ἢ κοινῶς ἀρμίδι. Ἴδε καὶ Ν. Ἀ ν δ ρ ι ώ τ η, Ἐτυμολογικὸ Λεξικό, σελ. 175 ἐν τῇ λέξει.

³⁰) Ἐν συμβολαίῳ τοῦ 1775 (Α. Β ο υ ρ δ ο υ μ π ά κ η, Κρητικά Ἐγγραφα ἐν Χριστιανικῇ Κρήτῃ, Β' σελ. 408), γράφεται «συνοροσ απου το νοτο ρουμα».

³¹) Τὸ λ ἐν Δυτικῇ Κρήτῃ ἰδιαίτατα, τρέπεται εἰς ρ. Ἴδε P a s h l e y, II,

σταται. Ἡ λέξις εἶναι εὐρέως διαδεδομένη ἐν Κρήτῃ, ἰδίᾳ ἐν τῇ Δυτικῇ, ὡς προσηγορικόν, σημαίνει δὲ τὸν ἐκ χειμαρροδῶν ἢ μὴ ὑδάτων σχηματισθέντα ρύακα ἢ ποταμόν.

Οὕτω «Ροῦμα» ἔκαλεῖτο χωρίον ἐν Σητεῖα, νῦν ὑφιστάμενον μόνον ὡς ὄνομα τόπου⁸², ὑπάρχουσι δὲ σήμερον χωρία Βαθύροουμα, Μεσόροουμα ἐν Σελίνῳ, Καλόροουμα⁸³ καὶ Νέα Ρούματα ἐν Κυδωνίᾳ, Παλαιὰ Ρούματα ἐν Κισάμῳ καὶ Μειξόροουμα⁸⁴ ἐν Ἀγίῳ Βασιλείῳ, ταυτώνυμοι δὲ θέσεις Μέσα Ρούματα, τοῦ Μπάου τὸ Ροῦμα, Σφακόροουμα, ἐν Ἀργυρουπόλει ἐπαρχίας Ρεθύμνης⁸⁵, Στραβόροουμα, ἐν Ἀσκύφου ἐπαρχίας Σφακίων⁸⁶, Ρουμάτσια (γράφει Ρουμάκια) ἐν Σκάφῃ ἐπαρχίας Σελίνου⁸⁷ καὶ εἴπου ἀλλαχοῦ.

Ἡ λέξις ἀσφαλέστατα ἔχει τὴν προέλευσιν ἐκ τοῦ ρεῦμα. Ὁ Χατζιδάκις⁸⁸ ὑπεστήριξεν τὴν ἐκ τοῦ ρεῦμα > ρέμα > ροῦμα παραγωγήν⁸⁹, ἢ ὁποία κρίνεται λίαν ἐπισφαλῆς ἐκ τοῦ ὅτι ἡ τροπὴ τοῦ ε

σελ. 192 - 193 (γάρα - γάλα, Μῆρο - Μῆλο), σελ. 233 (ἄρροι, ρογήσιμα, ρογιῶ-ρογιῶ ἀντὶ ἄλλοι κτλ.) καὶ B i c k f o r d - S m i t h, Cretan Sketches, σελ. 154 (a legacy of words). Ἐπίσης ἴδε Γ. Ἀναγνωστόπουλον ἐν Ἀθηνᾶ, ΔΗ' σελ. 151. Δυνατὸν πάντως ἔνεκα τοῦ σχεδὸν ταυτοσήμου νὰ ἐπέδρασαν ἀμοιβαίως καὶ κατ' ἀναλογίαν.

⁸²) Κρητικά Χρονικά, Α' σελ. 122.

⁸³) Πρβλ. ὅσα περὶ τούτου ἐν Κρητικῇ Ἔστιά. Α' τεῦχος 2 σελ. 8.

⁸⁴) Ὁ Γ. Χατζιδάκις τὸ γράφει Μειξόροουμα (Ἀθηνᾶ ΚΔ' σελ. 22). Προῆλθεν κατ' ἀνομοίωσιν ἐκ τοῦ Σμιξόροουμα (= συμβολὴ ρυάκων, ρουμάτων). Πρβλ. τὰ ἐξουσά σου <ἐξου(σ)ά σου <ἐξά σου, ἐκσυσπάζομαι <[ἐ]κου(σ)πάζομαι <ξυπάζομαι, σύψυχο <(σ)ύψυχο <ὔψυχο Ἰδε καὶ Φιλήντα, Γλωσσογνωσία καὶ Γλωσσογραφία, Β' σελ. 145.

⁸⁵) Ν. Χατζιδάκι, Τοπωνυμιαὶ τοῦ χωρίου Ἀργυρουπόλεως, ΕΕΚΣ Α' σελ. 436 καὶ 441.

⁸⁶) Στεφάνου Ξανθοῦ διδου, Τὸ δίπλωμα (προβελέγγιον) τῶν Σκορδιλῶν Κρήτης, ΕΕΚΣ, Β' σελ. 307. Ἐφ' ὅσον τὸ «ροῦμα» ἐγένετο ἐκ τοῦ «ρεῦμα» πιθανωτέρα ἢ διόρθωσις τοῦ Gerland, Histoire de la Noblesse Crétoise, σελ. 95 ἐν ἐγγράφῳ (χρον. 1183) εἰς Στραβὸ Ρεῦμα καὶ οὐχὶ Στραβὸ Ροῦμα ὡς ὁ Ξανθοῦ διδης ὡς ἀν., ἐπειδὴ ἡ λέξις ροῦμα εἶναι διαλεκτικὸν στοιχεῖον μᾶλλον μεταγενέστερον.

⁸⁷) Ι. Μαθιοῦδάκη, Τοπωνυμικά τῆς κοινότητος Σκάφης. Κρητικά Α' σελ. 34.

⁸⁸) Ἀθηνᾶ ΚΔ' σελ. 22.

⁸⁹) Τὴν τοιαύτην παραγωγήν, ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ρέμα, ὑποστηρίζει καὶ ὁ φιλόλογος κ. Γεώργ. Πάγκαλος, ἐν ἀνεκδότῳ γλωσσαρίῳ του, τὸ λῆμμα «ροῦμα» τοῦ ὁποίου ἐτέθη ὑπ' ὄψιν ἡμῶν, γράφων ἐπὶ λέξει «Ἡ ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ἀρχ. οὐσ. ρεῦμα > ρέμα — ροῦμα κατ' ἀνώμαλον ἐκφώνησιν οὐ ἀντὶ » (περὶ τῆς ὁποίας ἀνωμαλίας ἴδε Γ. Ν. Χατζιδάκιν ἐν Ἀθηνᾶς τομ. 24, σ. 22

εἰς οὐ εἶναι λίαν ἀνώμαλος καὶ οὐδόλως εὐχρηστεῖ ἐν τῷ Κρητικῷ ἰδιώματι. Πιθανωτέρα, ὡς νομίζομεν, εἶναι ἡ διάμεσος παραγωγή ἐκ τοῦ ρεῦμα > ρέμα > ρόμα⁴⁰ > ροῦμα⁴¹.

Ὁ *Α. Χατζῆς ὀμιλεῖ περὶ λατινικοῦ *ruma*, *ae* = ροή, ποταμὸς ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ρύμη καὶ παράγει ἐντεῦθεν τὴν λέξιν⁴², τοιαύτη ὅμως λέξις ὑπὸ τὴν ὡς ἄνω σημασίαν, ἀφ' ἑνὸς μὲν, ὡς φαίνεται, δὲν ἐκληρονομήθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, ὁπότε θὰ ἠδυνάμεθα κατὰ τινα τρόπον νὰ ἀναγάγωμεν τὸ κρητικὸν ροῦμα εἰς ταύτην, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐκ τοῦ ρεῦμα παραγωγή εἶναι λίαν πιθανὴ καὶ ἀσφαλῆς ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχη ἀνάγκη νὰ ἀνατρέχωμεν εἰς ἄλλας πολλῶ ἐπισφαλεστέρας.

ΝΙΚ. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ

«οὐ ἀντὶ ε» ρέμα — ροῦμα ἐν Κρήτῃ, ζεματίζω—ζουματίζω ἐν Σύμῃ... ἢ ἔμμεσως ἐκ τοῦ αὐτοῦ > ρεῦμα > ρέμα > *ρόμα > ροῦμα κατὰ τροπὴν δηλ. πρῶτον τοῦ ε εἰς ο διὰ τὸ παρακείμενον ὑγρὸν ρ, ὡς: ρεβίθι > ροβίθι καὶ ἔπειτα τροπὴν τοῦ ο τούτου εἰς οὐ διὰ τὸ αὐτὸ παρακείμενον ὡσαύτως ρ, ὡς λωρί(ον) > λουρί... Πιθανωτέρα ἢ μᾶλλον βεβαία μοῦ φαίνεται ἡ πρώτη ἄμεσος ἐτυμολογία ἐκ τοῦ: ρεῦμα > ρέμα — ροῦμα ἢ ἡ ἔμμεσος ἐκ τοῦ ρεῦμα > ρέμα > *ρόμα > ροῦμα τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ διάμεσος τύπος *ρόμα εἶναι ἀμάρτυρος». Ἡ ἀνώμαλος τροπὴ τοῦ ε εἰς οὐ εἶναι ψευδῆς καὶ φαινομενικῆ. προϋποτιθεμένου πάντοτε ἐνδιαμέσως τοῦ ο. Οὕτω τὸ ζεματίζω > ζουματίζω, καὶ ὅσα ὁ Χ α τ ζ ι δ ά κ ι ς ἐν Ἀθηνᾶ ΚΔ' σελ. 22, εἰς οὗ ἀφείληται εἰς παρετυμολογίαν, προϋποτίθησι ὡς διάμεσον τύπον τὸ *ζοματίζω. Ἐξ ἄλλου, ὁ τύπος ρόμα οὐδόλως εἶναι ἀμάρτυρος (ἴδε κατωτέρω) ὡς θεωρεῖ ὁ κ. Πάγκαλος.

⁴⁰) Ὁ τύπος οὗτος διασώζεται εἰσέτι ἐν Κύμῃ (Φ ι λ ή ν τ α, Γλωσσογνωσία καὶ Γλωσσογραφία, Α. σελ. 134 καὶ Β' σελ. 90 καὶ Χ α τ ζ ι δ ά κ ι ς ἐν Ἀθηνᾶ, ΚΔ' σελ. 23). Διὰ τὴν τροπὴν τοῦ εμ εἰς ομ ἴδε Φ ι λ ή ν τ α ν ὡς ἀν. Α' σελ. 96, 124, 134, 158 καὶ Β' σελ. 90. Πρβλ. τὸ σχῆμα ψεῦμα > ψέμα > ψόμα.

⁴¹) Περὶ τοῦ ομ > ουμ ἴδε Φ ι λ ή ν τ α ν ὡς ἀν. Β' σελ. 109 - 110. Ἐνταῦθα συνήργησεν καὶ ἡ γειτονία τοῦ ὑγροῦ.

⁴²) Α. Χ α τ ζ η «Ἑλλη, Ἑλλάς — Ἑλλην» ἐν Ἐπιστ. Ἐπετηρίδι Πανεπ. Ἀθηνῶν (1935) σελ. 139 καὶ ἐν περ. «Ἐπιστήμη» (1952) τεύχος 4.

Σ η μ.—Κατὰ τὰς πληροφορίας ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας, ροῦμας καλοῦνται ἐν Θράκῃ τὰ συκάμινα καὶ ρουμιά ἢ συκαμνιά (μαφέα). Ἐκφράζομεν ἐντεῦθεν τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἡ λέξις ροῦμας (ἐν. ἢ ρούμα) δέον νὰ συναφθῇ πρὸς τὸ λατινικὸν *ruma*, *ae* καὶ *rumis*, *is* = θηλή μαστοῦ καὶ τὸ παρὰ *S o p h o c l e s Greek Lexicon* (σελ. 972) ἀναγραφόμενον ρούμα, ἡ = θηλή. Ὄνομάσθησαν δηλονότι ἐν Θράκῃ ροῦμας τὰ συκάμινα, ἔνεκα τῆς μεγάλης ὁμοιότητος τοῦ σχήματος αὐτῶν πρὸς θηλήν μαστοῦ.